

GPS souřadnice

N 50.284908°, E 15.91908°

Více informací na

www.vesecusobotky.cz

Text: Matěj Kubina, Jan Tluchoř
 Fotografie: Bronislav Jaroš a fotoarchiv NPÚ, ÚOP v Josefově
 Zdroje: Musil František, Čechura Jaroslav, Felcman Ondřej: Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526), Praha 2009.
 Bílek Karol a kol.: Malé dějiny Sobotce, díl I. a II., Město Sobotka, Sobotka 2008 a 2013.
 Scheybal Josef V., Vařeka Josef, Štěpán Luděk: Klíč od domova, Kruh, Hradec Králové, 1991.
 Mencl Václav: Lidová architektura v Československu, Academia, Praha 1980.
 Historická mapa: ČÚZK © Císařské povinné otisky map stabilního katastru Čech, list 5049, upravil Marek Pacák.
 Orientační mapa: Mapový podklad © Český úřad zeměměřický a katastrální, www.cuzk.cz.
 Tisk: fronte s. r. o.

V roce 2023 vydal Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Josefově.

Publikace vznikla v rámci výzkumné činnosti NPÚ financované z institucionální podpory Ministerstva kultury pro dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (IP DKRVO).

ISBN 978-80-88226-39-0

Sestava kachlového sporáku a chlebové pece v čp. 14

Do patra se vstupuje po schodišti ze síně. V patře se v čele stavby nad světnicí nachází parádní světnička, za níž následuje síň a komory přístupné po dvorní bedněné pavlači vysazené na přesahu stropních trámů. Do jedné z komor v patře bývala umístována sýpka pro skladování obilí, v ostatních spávala mládež a čeládka. Pavlače mají zdobně vyřezávané sloupky a profilovanou římsu. Typickými prvky těchto staveb jsou sdružená okna, profilované nadokenní římsy v opožděném renesančním tvarosloví, u vstupu pak s oknem pod společnou římsou. Dále je to tzv. česká podstávka, přístěnná sloupková vazba, lidově „kozy“ nebo „stolice“, která zvnějšku podpírala stropní trámy při bočních stěnách.

Domy bývaly ještě do poslední čtvrtiny 20. století olíčené vápennými nátěry, někdy s přídavkem světle modré šmolky. Někdy se však také bílila pouze dvorní průčelí domů. Ve druhé

Sdružené okno v patře domu čp. 16

polovině 20. století bylo bílení necitlivě a masově odstraňováno. Vápenný nátěr se dnes dochoval v patře domu čp. 4. Nově byl obnoven na roubení chlévů čp. 15. Nejznámějším tvůrcem a řemeslně vynikajícím tesařským mistrem soboteckého okruhu patrových staveb byl Josef Havlík, který žil přímo ve Vesci v čp. 10, kam se příženil ze sousední Střehomi. Havlík snad na Sobotce zavedl patrovou zástavbu. Po něm zde působil Jan Hortlík, který ve Vesci stavěl například dům čp. 7 (1833). Další tesař patrových

Dům čp. 5, foto Karel Vronský, 1962

roubených staveb je znám pouze pod iniciálami J. P. Štítý ve Vesci si dlouho podržely starobylé rozdělení s náznakem střední komory a šikmo deštěnými křídly. Jako nikde na Kostecku, ani tady nebyly na styku prken ve štítech krycí lišty, prkna bednění ležela na sobě a překrývala se. Tento způsob překládání je také připisován Josefu Havlíkovi. Vrcholu štítu předstupuje kabřinec, menší stříška jehlanovitého tvaru s obdélným záklopem. Součástí výzdoby záklopu kabřince byl malovaný záklopní nápis. Obsahoval letopočet, iniciály a jména tesařských mistrů a stavebníků, ochranná znamení, pozdravy, úryvky biblických textů a různé průpovědky. Byly to takové křestní listy staveb. Tyto údaje jsou cenným zdrojem poznání o historii domu. Na záklopu u domu čp. 15 se dochoval nápis *Tento grunt vystavěn s pomocí Boží nákladem Matěje Macouna 24. Máje 1787*. Další nápis *Pochválen buď Ježíš Kristus, s pomocí Boží vyzdvižen jest tento Grunt nákladem Matěje Brychcyho Souseda s rodinou Obce Vesecké vynasnažil se prací svou Jan Hortlík Mistr Tesařský Anno Domini 1833 31. Máje* byl při opravě střechy domu čp. 7 přibit na štít zevnitř. Znamé jsou i nápisy na domech čp. 10 *Pochválen buď Ježíš Kristus až na*

věky Amen. *Žehnej Bože domu tomu, vystavěl jsem nevím komu. Nákladem Jána Svobody. Roku 1868* a čp. 11 *Bůh žehnej domu tomu, postavili Matěj a Eleonora Linkovi roku 1808*. Krovky přízemních i patrových staveb jsou jednoduché hambalkové konstrukce často doplněné stojatými stolicemi pod konci nebo středy hambalků. Mladší konstrukce střech jsou pak vaznicové.

Původní střešní krytinou bývaly slaměné došky, které z důvodu delší životnosti doplňovaly na okrajích, hřebenech a kabřincích prkna nebo dřevěný šindel. Došky byly základní krytinou v rovinných a podhorských zemědělských oblastech. Od konce 19. století byla došková krytina postupně nahrazována eternitovými šablonami a pálenými nebo betonovými drážkovými taškami falcovkami. Betonové tašky si často hospodáři vyráběli sami. V usedlosti čp. 10 se doposud dochoval dílenský stůl s ocelovými formami na tašky. V poslední čtvrtině 20. stol. byla na domy čp. 5 a 14 položena krytina z dřevěného šindele.

Hospodářské budovy chlévů a koníren (maštalí) stály většinou samostatně v rámci hospodářského dvora, někdy se také připojovaly k obytným stavením. Vždy ale měly samostatný vchod ze zápraží (např. čp. 3 nebo 11). Původně byly dřevěné konstrukce, později kamenné nebo cihelné. Mohutné cihelné budovy maštalí s půlštoky a středovými sedlovými vikýři z počátku 20. století situované paralelně s obytnými domy stojí při čp. 7, 12 nebo 15. Nad vchody je zdobí kamenné koňské hlavy. Menší, většinou

Zděný chlév usedlosti čp. 14

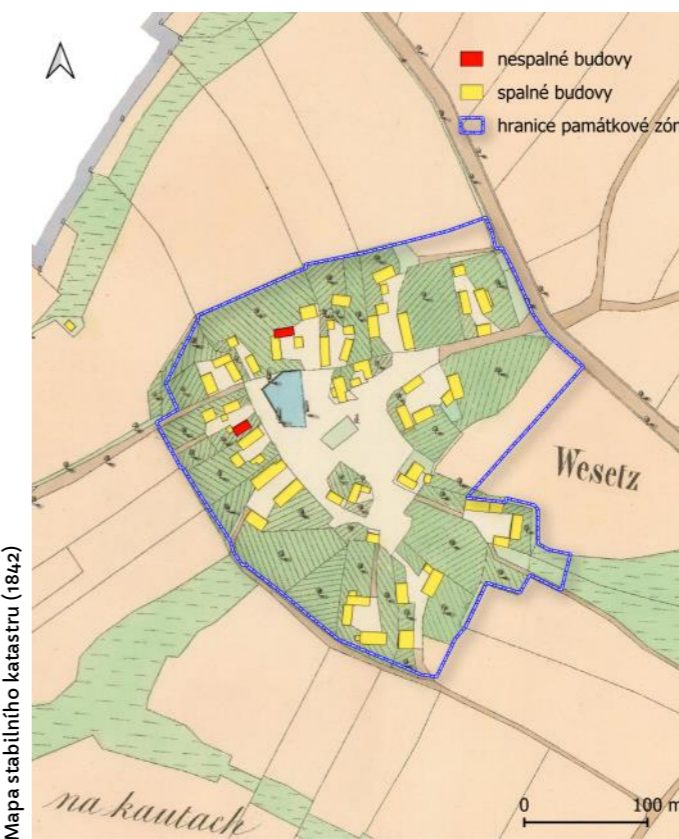
kamenné stavby sloužící k ustájení zvířectva jsou například u čp. 1, 9, 10, 13 nebo 14.

Hospodářské dvory uzavírají mohutné stodoly sloužící k mlácení a ukládání obilí i vymláčené slámy. Nejstarší roubené stodoly se dochovaly při čp. 1, 4, 10 a 18. Převažují však mladší zděné s pilřovou konstrukcí z pečlivě opracovaných pískovcových kvádrů nebo pálených cihel

s bedněnými nebo vyzdívanými výplněmi. U menších stavení byla skladba usedlosti vždy ve stejném pořadí, kdy za obytnou částí následoval chlév a přístodůlek stavěný opět v jedné ose nebo s lomením hospodářských traktů do úhlu. Ve Vesci jsou zastoupeny všechny typické příklady skladby usedlosti. Z řady roubených sušáren ovoce rozmístěných za usedlostmi (bývaly u čp. 3, 4, 7, 9, 10) se nedochovala žádná.

Nástup zděné konstrukce lze ve Vesci zaznamenat od poloviny 19. století, přičemž zřizování roubených staveb pokračuje až do konce 19. století. Od posledních desetiletí 19. století jsou stavby již důsledně zděné z dobře opracovaných a pečlivě vyzdívaných pískovcových kvádrů. Pálená cihla nastupuje až ve 20. století, postupně nad kamenným zdívem převažuje a posléze převládne. Prvním zděným domem byl dům čp. 22 z roku 1911. Další zděnou stavbou byl sál přistavěný k roubenému hostinci čp. 16 v roce 1914. O rok později pak proběhla přestavba obecního domu čp. 6 a v roce 1926 domu čp. 2 s dodnes plně vybavenou kovárnou. Následovaly domy čp. 24 a 25.

Zajímavou a ojedinělou stavbou je drobný objekt sběrný mléka postavený v roce 1925 pražskou Radlickou mlékárnou před bývalým hostincem čp. 16.

Mapa stabilního katastru (1842)

VESEC U SOBOTKY
VESNICKÁ PAMÁTKOVÁ
REZERVACE

Vesec u Sobotky je malá vska umístěná na severozápadním okraji okresu Jičín, zhruba v půli cesty mezi Sobotkou a Podkostí. Leží v nadmořské výšce okolo 300 m n. m., v malebné a členité krajině Českého ráje s charakteristickými skalními městy, hrady, zámky a zejména množstvím hodnotných staveb roubené architektury.

Ves byla zřejmě založena, či spíše nově lokována, ve druhé polovině 13. století během vrcholné kolonizace. Jedná se o návesní typ sídliště s centrálním prostorem, kolem něhož je soustředěna sevřená zástavba tvořená hospodářskými usedlostmi s mimořádně dochovanými výstavnými patrovými roubenými obytnými domy soboteckého typu z posledních desetiletí 18. století. Jde o výjimečně cennou skupinu staveb lidové architektury v jinde nedochované sídlištní struktuře zahrnující také chlévy, konírny, kolny nebo mohutné stodoly. Vesec představuje vzácně dochované a ve své skladbě jen málo změněné sídlo. Proto byl Vesec u Sobotky v roce 1995 vyhlášen jednou ze dvou vesnických památkových rezervací v Královéhradeckém kraji. Pro svou malebnost je také oblíbenou lokalitou filmařů – točily se zde například filmy Jak dostat tatínka do polepšovny, Jára Cimrman ležící spící nebo pohádka S čerty nejsou žerty. V blízkosti obce se nachází přírodní rezervace, kaňonovitě Údolí Plakánek, s pískovcovými skalami, rybníky a borovými lesy. Z Vesce se tudy dá dojít až k hradu Kost.

Historie

Krajina v okolí Vesce byla osídlena již v dobách prehistorických, patří mezi staré sídelní území. Písemných svědectví je však k nejstarším dějinám Sobotecka velmi málo a Vesec se v písemných pramenech objevuje poprvé až na sklonku 15. století, v souvislosti s prodejem panství v roce 1497. Z archeologických nálezů však vyplývá, že jeho kořeny sahají minimálně do 12.–13. století, kdy se nacházel asi 500 m západně od současného intravilánu. Výrazně starší je osídlení blízkého okolí Vesce, které se datuje do mladší a pozdní doby kamenné a doby bronzové. Tyto tři sídelní horizonty jsou zastoupeny také na nedalekém hradišti Poráň, a to spolu s dalšími pravěkými kulturami, časně slovanským a středověkým sídelním horizontem, který je ve své vrcholné fázi současný s osídlením vsi Vesec (mohla být součástí jeho hospodářského zázemí).

Nynější vesnice byla založena, či spíše nově vyměřena, někdy ve druhé polovině 13. století při kolonizační aktivitě pánů z Vartenberka nebo církevních institucí prováděné v této oblasti domácím obyvatelstvem. Název sídla je odvozen od staročeského podstatného jména vesce, které se později změnilo na vesce, vesec. Jednalo se o zdrobnělinu slova ves, které bylo ženského rodu a mělo shodný význam jako slova vska nebo vesnička.

Vesec vždy patřil pod kostecké panství, jehož hospodářským a správním centrem byla zprvu Sobotka. Od poloviny 14. století si Beneš z Vartenberka na starších základech zřídil

bezpečnější sídlo na pískovcové skále v centru tří údolí, hrad Kost. Během 15. století drželi panství Zajícové z Házmburka, od roku 1497 pak nejvyšší kancléř Království českého, Jan ze Šelmburka. Na konci 16. století panství vlastnili Lobkovicové. Třicetiletá válka poznamenala Sobotecko snad trochu méně než jiné kraje. Jisté to bylo i tím, že kosteckým pánem se stal po Lobkovicích známý vojevůdce Albrecht z Valdštejna. Po jeho zavraždění se vše změnilo, a také zde začala řadit císařská a švédská vojska. V letech 1637–1738 patřilo panství Černínům z Chudenic, kteří nechali postavit nedaleký zámek Humprecht. Během jejich držení, v roce 1680, postihla Kostecko morová rána, jíž padly za obětí stovky lidí. Po Černínech získali panství v roce 1738 Netoličtí z Eisenberka.

Vesec byl po dlouhou dobu sídlem rychty, do roku 1500 rychty dědičné a výsadní s osvobozením od všech platů a robot. Vesecká rychta byla dokonce největší v rámci kosteckého panství. Zaujímal celou řadu vesnic spolu se Střehomí, Stéblovicemi a ojedinělými kosteckými grunty. V průběhu času se její rozloha měnila. Jako sídlo rychty sloužila nejdéle dobu usedlost čp. 7, později ještě také čp. 1 a čp. 12. Po zrušení rychet v roce 1849 patřil Vesec k Nepřívěci a působil zde osadní starosta. Od roku 1922 byl Vesec u Sobotky samostatnou obcí, v roce 1964 byl připojen k Libošovicím. Při prvním sčítání lidu v roce 1869 zde žilo 141 obyvatel v 19 domech. Na začátku 20. století ke stávajícím usedlostem přibýly domy čp. 22, 23 a 24. Posledním domem, který byl ve Vesci postaven ještě před 2. světovou válkou, je

vila čp. 25 situovaná na druhé straně komunikace propojující Podkost a Sobotku. Před začátkem druhé světové války je evidováno 115 obyvatel, po válce jejich počet postupně klesá – v roce 1950 je to 87 obyvatel, v roce 1980 už jen 42. Dle sčítání z roku 2021 je ve Vesci hlášeno jen 31 obyvatel. Původní hlavní obživou ve vesnici bylo zemědělství, a to mělo zásadní vliv na podobu zástavby. Kromě jiného se zde v minulosti pěstoval také chmel.

Usedlosti čp. 12 a čp. 13

Urbanismus

Vesnice vznikla v nepravidelném terénu. Její morfologicky nejsložitější jižní část protíná potok protékající několika drobnými rybníky. Jedná se o návesní typ sídla s přibližně obdélnou protáhlou návší s nerovnoměrným zastavěním v jihovýchodní části, která je právě kvůli terénu a vodoteči odsunuta dál. Jádro vesnice představuje věnec volně rozestavěných usedlostí v půdorysném podkovovitě tvaru s relativně velkými plochami dvorů. Dominantní jsou hmotově výrazné usedlosti s patrovými roubenými domy rozmístěné v poměrně velkých rozestupech. Severozápadní a jihozápadní strany návsi jsou tvořeny usedlostmi založenými v řadě. Ze sevřeného tvaru je k hlavní komunikaci vysunutá pouze usedlost čp. 16 s dřívějším provozem krčmy či zájezdního hostince. Plužina v přímém okolí sídliště je záhumenicová, za silnicí traťová.

Usedlost čp. 1

Od 17. století již existují záznamy, které dávají možnost udělat si představu o velikosti vesnice a jejím postupném rozvoji. Berní rula kraje Boleslavského z roku 1654 uvádí celkem 13 stavení. Ty patřily sedmi sedlákům (dnešní čp. 1, 3, 4, 7, 11, 12, 15), čtyřem chalupníkům (čp. 8, 9, 10 a 16) a dvěma zahradníkům (jedno z nich bylo zřejmě čp. 5). Josefský katastr k roku 1785 uvádí 17 čísel popisných. Nově je mezi domy uvedena kovárna čp. 2 a obecní pastouška čp. 6, dále čp. 13, 14 a 17. Poslední větší usedlost (čp. 18) vznikla ve Vesci v roce 1799, kdy došlo k dělení usedlostí čp. 3. Během 19. století pak přibývaly spíše menší chalupy. Za zmínku stojí budova skalního vodního mlýna postavená pravděpodobně začátkem 19. století. Její pozůstatky je stále možné vidět mimo zástavbu sídla na okraji veseckého Plakánku. Části mlýnice jsou vytesány v pískovcové skále. S mlýnem se pojí nešťastná událost. Dne 23. června roku 1844 se v rybníčku nad mlýnem utopili čeledín od Brixů z čp. 12 Matěj Tvaroh a mlynář Josef Janda, který se ho snažil zachránit. Mlým zanikl v roce 1848. Objevuje se také názor, že se jednalo o brusírnu lomařského nářadí pro blízký kamenný lom. Po zániku mlýna bylo jeho číslo popisné 20 přeneseno na dodnes dochovaný roubený dům čp. 20 postavený v roce 1885.

Urbanistická struktura se v průběhu vývoje zahušovala a došlo i k výstavbě objektů v prostoru návsi. Zvětšovaly se objemy hospodářských staveb chlévů a stodol, přibývaly kolny, přístřešky a podružné drobné stavby. Ve vesnici je zastoupena celá řada objektů. Od velkých usedlostí a chalupnických domků až po objekty bezzemků. Pro pohotovou úschovu stříkaček a dalších zařízení byla na návsi v roce 1936 vystavěna hasičská zbrojnice se zvoničkou.

Zastoupena jsou i kamenosochařská díla – na návsi socha Nejsvětější Trojice z roku 1829 s reliéfem ne příliš často zobrazované sv. Starosty a při silnici spojující Sobotku a Podkost litinový kříž na kamenném podstavci ze staršího kamenného kříže s reliéfy Panny Marie bolestné, sv. Jana Nepomuckého, sv. Václava a sv. Isidora (oráče) z téhož roku.

Výjev sv. Starosty na soše Nejsvětější Trojice

Jedná o lidovou pozdně barokní práci pravděpodobně Jana Zemana ze Žernova. Významným způsobem je vesnice dotvářena vzrostlými dřevinami v prostoru návsi nebo v zahradách usedlostí. Stromy jsou podstatným kompozičním prvkem vesnice. Dvě statné lípy doprovází sochu Nejsvětější Trojice, další lípy lemují rybník, volného prostoru je pak vzrostlý topol. Stromy zároveň pozitivně ovlivňují vnímání sídla jako celku zasazeného do krajiny. Malebnost vesnice dotváří i vodní plochy. Celkový dojem neruší ani stožáry elektrického vedení, které je kvůli filmovému natáčením již od roku 1983 umístěno pod zemí.

Obytný dům usedlosti čp. 18 v roce 1989

Architektura

Zástavba sídla je doposud převážně dřevěná, roubená. Roubené konstrukce doplňují prvky z vsudypřítomného pískovce, který se používal ve formě opracovaných kvádrů na podezdívky, černé kuchyně, komíny, brány, oplocení a také chlévy, maštale a pilíře stodol nebo zápraží či studny. Nejmladší stavby z přelomu 19. a 20. století jsou cihelné. Hospodářské usedlosti jsou formovány nejčastěji do trojstranných dvorů, drobnější usedlosti mají dvory lineární nebo do háku. Ve dvou případech obytné stavení a hospodářské stavby obklopují dvůr ze čtyř stran.

V architektonické hmotové skladbě sídla dominují dodnes obytné patrové domy z poslední čtvrtiny 18. století a první čtvrtiny 19. století. Sobotecko spolu s Turnovskem patří mezi dvě oblasti Českého ráje, kam pronikl patrový roubený dům vývojově odkazující k široké oblasti severočeského domu obývané německým etnikem. Obytné domy jsou výhradně štítově orientované, mají tradiční trojdílné půdorysné uspořádání komorového typu s přední světnicí, síní s kamennou klenutou níkovou černou kuchyní a dvojicí komor (šatní a spížní, z nichž jedna mohla být obytná) v hospodářské části domu. V koutu světnice bývalo otopné zařízení s chlebovou pecí a kachlovými kamny.

Dveře již zaniklého domu čp. 8, foto Karel Vronský, 1962

